УДК 811. 161. 2 ’ 23 ’ 272 ’ 371

СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «НЕОЗНАЧЕНОЇ КІЛЬКОСТІ » В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Литвиненко О. В., здобувач

Запорізький національний університет

У статті розглядається концепт «неозначеної кількості». Автор подає структуру зазначеного концепту та ілюструє його фактичним матеріалом, показуючи специфіку функціонування.

Ключові слова: концепт, наукова та наївна картини світу, неозначена кількість, поняття.

Литвиненко О.В. СТРУКТУРА КОНЦЕПТА «НЕОПРЕДЕЛЕННОГО КОЛИЧЕСТВА» В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматривается концепт «неопределенного количества». Автор репрезентирует структуру данного концепта и иллюстрирует его фактическим материалом, показывая специфику функционирования.

Ключевые слова: концепт, научная и наивная картина мира, неопределенное количество, понятие.

Lytvynenko O.V. THE STRUCTURE OF THE “INDEFINITE QUANTITY CONCEPT’’ IN THE UKRAINIAN LANGUAGE / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

Article deals with concept indefinite quantity. The author of the article represents the structure of the mentioned concept and illustrates the facts of its functioning.

Key words: concept, scientific and naive picture of world, indefinite quantity, nation.

Сучасна лінгвістика здійснює наукові дослідження, використовуючи знання та досягнення інших наук. Так, на перетині психолінгвістики, лінгвокультурології, лінгвістичної філософії та логіки сформувалася когнітологія, яка активно використовує поняття і відповідний термін «концепт». Він по-різному розуміється науковими галузями, що вказує на складну та суперечливу його природу й наукове визначення.

У мовознавчих роботах часто використовується термін «концепт», але він не завжди тлумачиться достатньо чітко або між концептом та поняттям ставиться знак рівності.

На думку Ж. Краснобаєвої–Чорної, концепт близький за значенням до поняття, бо є підсумком або сходинкою пізнання світу, мобільним і мінливим, може відбиватися в мовній формі, а може опредмечуватися в невербальній формі або залишатися в ідеальній сфері людського існування – його свідомості [1; 69].

Концепт також визначається як поняття, але поняття наївне, повсякденне, звичайне. Унаслідок цього концепти не тільки мисляться, але і переживаються, будучи основним елементом у ментальному світі людини. За визначенням А. Григор’єва, «концепт» є синонімом терміна «смисл», у той час як «значення» синонімічне терміну «об’єм поняття» [2;65].

Як зазначає В. Кононенко, поняття – це думка, що відбиває в узагальненій формі предмети й явища дійсності, зв’язки між ними за допомогою фіксації загальних і специфічних ознак, якими виступають властивості предметів і явищ та відношення між ними. Поняття належить до інтелектуальної, розумової діяльності людини, для якої характерне узагальнене й опосередковане відбиття дійсності за допомогою аналізу, синтезу, узагальнення. Концепт включає в себе емоції, відчуття, образи, символи. Таким чином, поняття належить до наукової картини світу, а концепт є основною одиницею наївної картини світу [3;114].

За допомогою концептів, їх реалізації в мовній свідомості носіїв вивчають національну своєрідність, ментальність, особливості світобачення народу. Концепти фіксують специфіку розвитку та культури кожного окремого народу, оскільки вся різноманітність та багатогранність явищ навколишньої дійсності представлена в мові, закладена для передавання наступним поколінням.

Концепт може фіксувати, окрім розумових даних, емоції, переживання, образи, символи, що створює в нашій свідомості об’ємне уявлення про певне явище дійсності. Отже, концепт об’єднує інформацію про всі ознаки реалії, на відміну від поняття, яке включає сукупність основних історичних ознак.

Навколишній світ людина сприймає як систему характеристик та асоціацій, за допомогою яких фіксуються та передаються уявлення про явища дійсності, що позначаються словами різних типів. Кубрякова О. С. виділяє насамперед слова–ідентифікатори, що допомагають людині описувати та розуміти навколишній

світ, та лексеми другого рівня абстракції на позначення кольору, розміру, якості, співвіднесеності параметрів, кількості, оцінки, орієнтації [4; 129].

Серед названих О. С. Кубряковою концептів чи не найбільшою абстракцією вирізняються квантитативні назви. Кількість може позначатися і конкретною числовою назвою, і описовими конструкціями, що мають невизначене значення : від «мало» до «багато». Ці конструкції використовуються як при неможливості мовця точно визначити кількість чогось, так і для вказівки на ставлення до висловленого. У таких випадках людина передає кількість через зіставлення з іншими предметами, щоб мати можливість орієнтуватися в кількісному вияві певного предмета чи явища. Для порівняння використовуються загальновідомі предмети, що завжди знаходяться поруч. Наприклад, такими мірилами стають частини людського тіла, загальнодоступні та легко уявлювані реалії (*рука*, *ніготь*, *жменя, волосся; крапля, сльози; дні тижня, зірки, ряска; гній, грязь, сміття, бруд).*

Невизначена кількість передбачає певну градацію, яка має два протилежні вияви: «дуже мало» - «дуже багато». Концепт «неозначеної кількості», як і кожен концепт, є багатоаспектним, тому він може бути представленим різними словами, які складають семантичне поле концепту: «*жменя, крапля, мало, наперсток, ось стілечки, трохи»* та «*вервечка, досталь, занадто, навала, немає ліку, повно, прірва»*. Реалізація концепту включає як вербальний, так і невербальний досвід народу, накопичення знань та поповнення новими компонентами. Тому в мові виробилися й назви проміжних вимірів неозначеної кількості, але найбільше засобів вираження мають найзагальніші поняття – «мало» та «багато», що можуть поглинати проміжні виміри *(«декілька, де-не-де, жменя, замало, крихта, ледь, небагато, пучка, трохи»* **-** *«багато, безмір, вволю, вдосталь, забагато, кишить, максимум, море, океан, хмара, ярмарок»).*

Найбільш емоційно насиченими є кінцеві вияви, які вживаються переважно в повсякденному мовленні та в художній літературі («*крапелиночка, остілечки, отакусінько, тріхотулечки» – «багацько, достобіса, многота, напасть, повно – повнісінько, стовпище, тьма – тьменна»*). Емоційно-експресивне навантаження концептів, за словами О. М. Савченка [5; 21], спрямоване не стільки на те, щоб передати характер образів, скільки на те, щоб підсилити образи, зробити їх більш яскравими.

На думкуК. Городенської [6; 18], зміст поняття неозначеної кількості - це недиференційована, точно не визначена сукупність, яка може мати різний ступінь вияву, зокрема:

- Мала невизначена кількість (*мало, небагато, кілька*);
- Велика неозначена кількість (*багато, чимало, стонадцять*);
- Надзвичайно велика неозначена кількість (*тьма, сила, безліч, океан*)
- Інші значення (*кільканадцять, кількадесят*).

На наш погляд, ця класифікація не вбирає всієї градації виміру неозначеної кількості. Якщо розмежовувати невизначену велику та дуже велику кількість, то відлік слід починати з невизначеної дуже малої кількості (*мало-мало, трохи- трохи, щонайменш*).

Аналіз мовних фактів показує, що засоби реалізації концепту неозначеної кількості в українській мові є надзвичайно багатими й різноманітними. Думки мовознавців залишаються неоднозначними щодо зіставлення проміжних вимірів із конкретним числовим рядом. На думку Т. Ю. Загрязкіної [7; 108], співвіднесеність вимірів неозначеної кількості з конкретним числами досить релятивна. Для неозначено малої кількості не існує верхньої межі, так само як і для неозначено великої – нижньої. У більшості випадків вони визначаються залежно від ситуації.

На думку Г. М. Доброльожі, саме на рівні зіставлення числівника *один* та числівників *два, три, сім, десять…сто, тисяча* відбувається протиставлення полярних понять «мало» - «багато» [8; 189].

За визначенням А. Є. Супруна [9; 24], нижня межа співвіднесення слів «багато» і «мало» з числовим рядом однакова – це число *три*. Виводити протиставлення на рівні *один – два* не логічно, оскільки в мовній свідомості *один* – це ще не кількість у повному розумінні цього слова. Числівник *два* виступає досить визначеною кількістю і мислиться швидше як «пара», а не «мало» чи «багато». А мовознавець К. Г. Городенська [6; 18] кількість від трьох до дев'яти називає «малою кількістю» і позначає словом – «кілька».

Ми приблизно визначаємо межі кожного виміру таким чином:

Дуже багато – армія, базар, безлік, безліч, легіон, океан, мільярди мільярдів, мільйони, сила-силенна, тиск, тьма-тьменна, тьма-тьмуща.

Лежиш серед майдану, під головою купка сіна, а над головою величезний чорний підситок в ***мільйонах мільйонів місць*** *зорями попропіканий (Остап Вишня).*

А то за Врангеля, кажуть, була їх у горах ***сила-силенна****. (Остап Вишня*).

Багато – гибель, гора, купа, лавина, ліс, море, многота, навала, сила, страх, табун, тисячі, тьма, хмара.

Ото як стала я перед тим секретарем, а в кабінеті – ***тьма народу****, та як розвернулася! (М. Матіос).*

Чимало – вервечка**,** низка, орава, сотні,чимало**.**

Їх теж було ***чимало****. Але пам'ять чомусь явила полковникові личко веселенької, хитрющої, як дідько, гуцул очки Марічки на кличку Чічка (Г. Тарасюк).*

Дві героїні його життя, що найдовше затрималися в його душі, на відміну від ***сотень інших****, можливо, набагато красивіших, стрункіших, хтивіших метеликів – одноденок…(Г. Тарасюк).*

Немало – немало**,** десятки**,** небагато**,** небагацько, недостатньо, кільканадцять.

Небагацько рочків було тому дитяті (з усного мовлення).

Кілька (від трьох до дев'яти)**-** декілька, трохи, де-не-де, усього-на-всього.

Часом мені здається, що я прожила кілька століть, кілька епох. Від Середньовіччя починаючи (Г. Тарасюк).

Мало (один, два) - обмаль, обмалкувато, наперсток, мізер, жменька, дрібка.

Усе забирають, нам залишають мізер (з усного мовлення).

Дуже мало (менше одного, частина чогось) - крапля, крихта, граминка, мало-мало, трохи-трохи, щіпка, щонайменш**.**

Купи хліба, там градинка залишилась (з усного мовлення).

Слід визнати, що виділення меж буде неоднаковим у різних випадках, оскільки вимірам підлягають неоднакові за природою та характером речі. Зіставлення та вираження понять «мало» - «багато» реалізується в контексті, коли чітко вказується конкретний мовець та конкретна ситуація.

Отже, концепт «неозначеної кількості» є одним із критеріїв сприйняття та опису мовцем навколишнього світу. Він передає повсякденні, звичайні, не математичні уявлення про чисельність предметів чи явищ. Ці уявлення складалися на основі життєвого досвіду народу, спостережень за навколишнім світом і постають вони як певне узагальнене знання про дійсність, у якому закладені національні орієнтири та ідеали.

Концепт «неозначеної кількості» постає у вияві двох протилежних вимірів: «дуже мало» - «дуже багато». У той же час значення цих вимірів повністю розкривається тільки у взаємозв'язку та протиставленні один до одного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краснобаєва - Чорна Ж. Термінополе концепт / Жанна Краснобаєва - Чорна // Українська мова. – 2006. - № 3. – С. 67 – 71.
2. Григорьев А. Концепт и его лингвокультурологические составляющие/ А. Григорьев // Вопросы философии. – 2006. - №3. – С. 64 – 76.
3. Кононенко В.І. Концептологія в лінгвістичному аспекті / В. І. Кононенко // Мовознавство. – 2006. - № 2 – 3. – С. 113 – 117.
4. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: семантика производного слова / Е. С. Кубрякова – М. : Наука, 1981. – 200, [1] с. – (Першотвір).
5. Савченко А. Н. Речь и образное мышление/ А. Н. Савченко // Вопросы языкознания. – 1980. - № 2. – С. 21 – 32.
6. Городенська К. Г. Вираження неозначеної кількості засобами української мови / К.Г. Городенська // Мовознавство. – 1978. - № 4. – С. 18 – 21.
7. Загрязкина Т.Ю. Pere, Patrimaine, Patrie – изменения концептов versus история слов/ Т.Ю. Загрязкина // Вестник МГУ. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. - № 3. – С. 108 – 117.
8. Доброльожа Г.М. Культорологічний аспект у семантиці українських фразеологізмів з числовим компонентом / Г. М. Доброльожа // Мова і культура. – У 10 т. – Т. ІІ. – Вип. 7. – Сер. «Філологія». – 2004. – С. 185 – 195.
9. Супрун А.Е. Славянские числительные. Становление числительных как особой части речи /А.Е. Супрун. – Минск, 1969. – С. 11- 36.